

**НАПРЯМ 6. ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОМУ
Й ДУХОВНОМУ СВІТІ
ВОЛОДИМИРА ВЕРНАДСЬКОГО**

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-32>

Дідук І. А.,

кандидат психологічних наук,

старший науковий співробітник відділу психологічної поведінки молоді

Інституту соціальної та політичної поведінки молоді

Національної академії педагогічних наук України

м. Київ, Україна

**ПАРАЛЕЛІ ПОГЛЯДІВ ВОЛОДИМИРА ВЕРНАДСЬКОГО
ТА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ**

У процесі формування української державності важливу роль відіграли не лише культурні діячі та політики, а й науковці, які заклали фундамент української ідентичності. Однією з таких постатей був Володимир Іванович Вернадський – видатний учений, філософ, природознавець, який не лише створив нові наукові напрями, а й активно долучився до побудови українських державних інституцій у сфері науки та освіти. Осягнення наукового капіталу Володимира Івановича має сьогодні важливим завданням, оскільки світогляд ученого – це наріжний камінь утвердження української ідентичності. Діяльність В. Вернадського – це приклад того, як наукове мислення поєднується із глибокою національною свідомістю. Його українська ідентичність не є етнічною декларацією, а глибока культурна і національна приналежність. Ідеї В. Вернадського співзвучні з поглядами Г. Сковороди, що демонструє тяглість національної ідентичності. Ці два мислителі заклали фундамент української ідентичності через ідеї свободи, гармонії, гуманізму та служіння суспільству. Хоча вони жили в різні століття (XVIII і XX), їхні ідеї напрочуд глибоко перегукуються. Порівняння їхніх поглядів – це діалог двох епох, двох мислителів, які поєднали українську приналежність із універсальним баченням світу. Попри різні сфери діяльності, їхні ідеї мають спільні засади, які й сьогодні залишаються актуальними.

Мета дослідження – вивчення тяглості національної ідентичності через співставлення поглядів В. Вернадського та Г. Сковороди.

Формування національної свідомості В. Вернадського має глибоке українське коріння. Своє дитинство він провів у Харкові та Полтаві. Його предки по материнській лінії належали до козацької старшини, воювали під проводом Богдана Хмельницького. Крім того, дядько В. Вернадського по материнській лінії, М. Гулак, був одним із засновників Кирило-Мефодіївського братства разом із М. Костомаровим і Т. Шевченком. Батько В. Вернадського був випускником Київського університету, знав особисто Т. Шевченка, Г. Квітку-Основ'яненка, М. Куліша. Тож В. Вернадський сформувався на українській мові та літературі, завжди підкреслюючи свою українську ідентичність і козацьке походження. У Мілані він став свідком болючої реакції батька на Емський указ, який забороняв українську мову. Це стало переломним моментом у його національному усвідомленні. В. Вернадський активно підтримував українську літературу, читав журнал «Основа», шукав українські книги навіть за кордоном. У листах і щоденниках він писав, що українське відродження глибоко проникло в його світогляд, і він вважав за щастя брати в ньому участь.

Як перший президент Української академії наук (1918 рік), В. Вернадський створив інституцію, яка стала фундаментом української наукової незалежності та центром національного наукового розвитку. Він розробив модель Академії, що мала задовольняти національні, державні та місцеві потреби. В. Вернадський був знайомий і співпрацював з М. Грушевським, який очолював історико-філологічний відділ академії. Їхні професійні стосунки були важливими для становлення української наукової інституції.

В. Вернадський був ініціатором створення Національної бібліотеки Української держави – нині бібліотека його імені, очолював Таврійський університет. Він підтримував ідею створення українських університетів, інститутів, шкіл, що мали працювати на формування освіченого громадянина нової держави. Розвивав гуманістичні засади державності, які базувалися на принципах свободи особистості, демократії, інтелектуальності та служіння суспільству. Він вірив, що держава має бути не лише політичною структурою, а й моральною спільнотою, яка підтримує науку, освіту та культуру.

Ідеї В. Вернадського щодо української ідентичності – глибокі, гуманістичні й водночас науково обґрунтовані. У 1915 році В. Вернадський написав працю «Українське питання і російська громадськість», яку лише у 1988 році було знайдено у рукописах та оприлюднено в українському перекладі Н. Білоцерківець [1]. О. Дедуш дослідив положення ноосферної концепції В. Вернадського, які корелюють з дослідженнями поняття «національна ідентичність» [2]. Можна констатувати, що ця праця – це своєрідний маніфест незалежності для

майбутніх поколінь, який пройшов крізь час та відкрив свій сенс вже у незалежній Україні.

В. Вернадський стверджує, що українська самосвідомість є окремішною від самосвідомості інших народів. В її основі лежать особливості психіки та культурних тяжінь, відмінності етнографічних нашарувань. Мова йде про унікальну ментальність та світогляд. Науковець виділяє роль Галичини у збереженні української ідентичності. Він наголошує, що національна свідомість українців тяжіє до цінностей Західної Європи, перейнятих духом демократизму. Українці є ра своєю природою демократами.

Опорою національної свідомості та відродження, на думку В. Вернадського, стала літературна українська мова, яка виникла на народній основі. Саме у літературі XIX століття викристалізувалася українська національна ідея. Науковець доходить висновку, що в умовах відсутності політичної основи, а саме знищених козаччини та гетьманства, мова й література стали формою збереження України. Він критикував столипінські реформи, а російсько-українські відносини XVII–XVIII століття характеризував як намагання росією поглинути «чужорідне політичне тіло». Учений зазначав, що намагання росії перетворити українську народність на етнографічний матеріал для посилення панівної народності «лишались і лишаються безуспішними». Прагнення мати свою правову державу для українців є природнім і «приреченим на успіх» [1, с. 174–175]. Його праця наповнена передчуттям нового часу України. Таким чином, погляди В. Вернадського висвітлюють ідеї самотності, цінності свободи та гуманізму в національній самосвідомості, а також сприяють розвитку української наукової думки.

Порівняння поглядів В. Вернадського та Г. Сковороди дозволяє виділити спільні ідеї та простежити хронологію утвердження української ідентичності в науковому дискурсі. Думки обох мислителів поєднують головні ідеї національної свідомості: українську традицію, спосіб розуміння світу, бачення свободи як життєвого принципу. Вчення Г. Сковороди відоме нам завдяки М. Ковалінському, який був його близьким другом та дослідив його філософію [3].

По-перше, погляди мислителів об'єднані духовною основою українства, вірою в духовну силу людини та її зв'язок із природою. В. Вернадський сформулював ідею ноосфери – сфери розуму, де людська свідомість стає рушієм еволюції. Він вірив у силу науки як морального інструменту розвитку людства. Це суголосно з сквородинським ідеалом служіння істині та добру. Г. Сковорода розвивав концепт філософії серця – ідею, що істина пізнається не лише розумом, а й через внутрішнє духовне переживання. Такий підхід став основою українського кордоцентризму, який підкреслює цілісність людини та її зв'язок із вищим сенсом. Тож В. Вернадський – філософ розуму,

а Г. Сковорода – це філософ серця. Обидва мислителі бачили людину як частину Всесвіту, здатну до духовного і розумового зростання. Ідеї В. Вернадського про ноосферу – це продовження українського космізму, де людина не лише біологічна істота, а носій духу і розуму.

По-друге, в основі обох вчень лежить принципи гуманізму: людина – не просто біологічна істота, а носій духу, розуму, свободи. При цьому природа розглядається як джерело гармонії. Г. Сковорода вважав, що людина має жити «за природою», тобто відповідно до свого внутрішнього покликання. Його ідея «сродної праці» – це заклик до самореалізації через гармонію з власною сутністю. В. Вернадський досліджував біосферу як єдину систему, де людина є як частиною природи, так і активним перетворювачем біосфери. В. Вернадський створив концепцію ноосфери, де розум і моральність формують майбутнє людства. Ці ідеї формують сучасну українську екологічну свідомість, де природа – не ресурс, а партнер у спільному бутті. При цьому важливою є гармонійна взаємодія.

По-третє, обидва мислителі, черпаючи натхнення з української культури, вважали її джерелом сили та основою самостійності, тобто, дбали про національну гідність. Г. Сковорода, мандруючи Україною, проповідував моральне вдосконалення, незалежність духу та гідність – цінності, які стали основою сучасної української національної ідеї. А В. Вернадський, хоч і працював у міжнародному науковому середовищі, завжди підкреслював свою українську ідентичність. Він вірив, що наука має служити суспільству, а не лише бути інструментом прогресу. Тож мислителі суголосно бачили своє завдання служити Україні через освіту і науку.

По-четверте, у поглядах вчених відстежується спільність бачення поняття «свобода». Останню представлено як визначальний життєвий принцип. Так, Г. Сковорода відмовлявся від посад і багатства, обираючи свободу духу, а В. Вернадський зберігав незалежність мислення навіть у складні політичні часи. Тож обидва є прикладом вільного українського інтелекту, що не кориться зовнішнім обставинам.

Обидва мислителі вважали, що освіта і просвітництво – це шлях до національного пробудження. Г. Сковорода був мандрівним вчителем, що формував моральні засади суспільства, а В. Вернадський – засновник наукових шкіл, що виховували нове покоління мислителів. Їхня діяльність стала вагомим внеском у формування освіченої та відповідальної української нації.

Таким чином, В. Вернадський та Г. Сковорода є яскравими представниками української ідентичності, в основі якої лежать повага до української культури та традицій, утвердження гуманістичних цінностей наукового підходу. Їхній внесок у створення національних інституцій, розвиток освіти, формування гуманістичних засад держави заклав фундамент, на якому й сьогодні стоїть незалежна Україна.

В. Вернадський – це Г. Сковорода ХХ століття: якщо Г. Сковорода відкрив шлях до духовної свободи через «сродну працю», то В. Вернадський – до служіння суспільству через науку. Вони є символами української ідентичності, що поєднують серце і розум, духовність і науку.

Список використаних джерел:

1. Вернадський В. І. Українське питання і російська громадськість / пер. Н. Білоцерківець. *Вітчизна*. №6, 1988. С. 172–177.
2. Дедуш О. Явище «національна ідентичність» у координатах ноосферної концепції Володимира Вернадського. *Народна творчість та етнологія*. 3 (373), 2018. С. 79–84.
3. Ковалінський М. Григорій Сковорода (Життя і деякі думки українського філософа-спіритуаліста). Лондон : Накладом Української Видавничої Спілки, 1956. 35 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-570-2-33>

Чернишова Ю. О.,

*студентка факультету гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ГЕНДЕР, ВЛАДА ТА НАСИЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНІ КОНСТРУКТИ

Сучасні соціогуманітарні науки активно досліджують питання гендеру, влади та насильства як ключових понять, що визначають структуру суспільних відносин. У межах постмодерної соціології та культурології вони розглядаються не як природні чи біологічні явища, а як **соціальні конструкти**, тобто результати історично сформованих уявлень, практик і дискурсів, які підтримують певний соціальний порядок.

1. Гендер як соціальний конструкт

Поняття гендеру в сучасному дискурсі набуло значення складної системи культурних очікувань і соціальних ролей. На відміну від біологічної статі, гендер не є природно зумовленим – він формується у процесі соціалізації, виховання та взаємодії людини з навколишнім середовищем. Як стверджує Джудіт Батлер, гендер – це «перформативна практика», тобто він створюється і відтворюється через